

ROLUL LUI GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ ÎN ELABORAREA POLITICII EXTERNE ȘI ÎN DIRECȚIONAREA RELAȚIILOR ROMÂNNO-SOVIETICE (1960-1965)

Intrată în sfera de influență sovietică la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, fapt consfințit atât prin prezența Armatei Roșii pe teritoriul țării, cât și prin acordurile de la Ialta și Postdam, România și-a pierdut rapid dreptul de a elabora o politică externă proprie. Lipsită de o susținere reală din partea S.U.A. și a Marii Britanii, a fost practic abandonată în spatele „cortinei de fier”, alături de toate celelalte țări est-europene.

În timpul vieții lui Stalin, regimul comunist din România nu protestase niciodată față de subordonarea politicii sale externe în beneficiul Kremlinului. Lipsit de legitimitate în interior, impus practic de tancurile Armatei Roșii, cu lideri care se mențineau la putere doar prin obținerea favorurilor lui Stalin, P.C.R. se raliase întru totul viziunii sovietice asupra relațiilor externe.

După moartea lui Stalin, și îndeosebi după revolta din R.D.G. (din iunie 1953), Hrușciiov a luat mai multe măsuri în scopul atenuării tensiunilor, ce vor fi preluate rapid și de restul statelor socialiste. Astfel, Gheorghiu-Dej, în încercarea de a se menține la putere, a adoptat și el măsuri similare celor de la Moscova: a amnistiat câteva categorii de deținuți politici, a normalizat relațiile cu Iugoslavia¹, a inițiat demersurile pentru primirea României în O.N.U., a atenuat simțitor represiunea internă (pentru prima dată organele de Securitate au fost supuse, în mod real, controlului organelor de partid), a fost închis canalul Dunăre-Marea Neagră (la 17 iulie 1954), au fost reduse investițiile în industria grea (schimbare identică cu cea operată la Moscova de Prezidiul C.C. al P.C.U.S., în august 1953²) etc.

Chiar dacă liniile generale ale politicii externe promovate de Gheorghiu-Dej în anii ce-au urmat morții lui Stalin s-au raportat în continuare la modelul sovietic, aveau să apară totuși primele semne de autonomie, îndeosebi în plan economic.

Începutul distanțării României de Moscova. Divergențele din cadrul C.A.E.R.

Acutizarea crizei sovieto-chineze în anii 1962-1963, precum și dificultățile cu care s-a confruntat Hrușciiov după criza rachetelor din Cuba, au creat premise favorabile pentru eliberarea regimului condus de Gheorghiu-Dej de sub dominația sovietică. Pe acest fundal prielnic a izbucnit disputa pe teme economice dintre România și U.R.S.S., axată pe rolul C.A.E.R. Creat în 1949, ca replică la Planul Marshall, Consiliul de Ajutor Economic Reciproc a avut o importanță limitată până spre sfârșitul anilor '50, când a fost revigorat de Hrușciiov.

Primele surse de conflict au apărut între Cehoslovacia și R.D.G., pe de o parte, și România și Bulgaria, pe de altă parte, primele două state pledând pentru o creștere a gradului de specializare între țările socialiste. Poziția lui Hrușciiov s-a apropiat de cea a primelor două state, el înfățișând, la ședința C.A.E.R. de la Moscova (3-5 august 1961), un plan prin care acest organism supranațional primea un rol de planificare, în urma căruia România ar fi fost obligată să renunțe la planul de industrializare rapidă și să rămână o simplă furnizoare de materie primă. Materializarea acestuia nu ar fi însemnat altceva decât subordonarea completă a României față de U.R.S.S., ceea ce Dej încercase să evite prin promovarea consecventă a politicii de industrializare³. Planul propus de Hrușciiov a fost intens dezbătut la Plenara C.C. al P.M.R. din 30 noiembrie-5

¹ Urmând modelul sovietic, Biroul Politic a hotărât, în ședința din 2 septembrie 1953, efectuarea unui schimb de ambasadori cu Iugoslavia, în scopul reluării relațiilor diplomatice cu statul vecin. Totodată, s-a decis luarea unor măsuri similare și în privința Greciei, stat cu care România întrerupsese relațiile după înfrângerea comuniștilor în războiul civil din această țară. Tot acum, „în interesul economiei naționale”, Gheorghiu-Dej sublinia necesitatea refacerii legăturilor economice cu o serie de state vest-europene, precum Franța, Belgia, Italia, Elveția. Arhivele Militare Române (în continuare se va cita: A.M.R.), fond *Microfilme*, rola AS1-407, c. 680, 687, 720.

² Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej, 1948-1965*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 111.

³ Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948-1965*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 215.

decembrie 1961. În cuvântul său, Gheorghe Gaston Marin a criticat „teoriile eronate”, care negau „necesitatea creării bazelor tehnice și materiale ale socialismului și prezintă într-o manieră distorsionată principiile specializării și cooperării în cadrul diviziunii internaționale a muncii”⁴.

Primele apeluri pentru adâncirea diviziunii muncii în țările C.A.E.R. au fost făcute în aprilie 1962, susținându-se că în acest mod s-ar fi ajuns la creșterea economică a țărilor mai puțin dezvoltate și la o mai bună integrare a celor aflate într-un stadiu mai avansat în cadrul sistemului socialist mondial⁵. La cerința expresă a lui Hrușciov⁶, care nu dorea ca Uniunea Sovietică să fie implicată în mod direct, problema specializării a fost ridicată oficial de către delegația poloneză în timpul Conferinței statelor membre C.A.E.R., desfășurată la Moscova (6-7 iunie 1962). Tot acum a fost adoptat documentul intitulat *Principiile fundamentale ale diviziunii internaționale a muncii*, elaborat de economistul sovietic E.B. Valev. Erau precizate specializările pe țări pentru anumite industrii, ceea ce însemna coordonarea planurilor economice ale tuturor statelor socialiste. Gheorghiu-Dej era conștient de faptul că Valev doar dusese la îndeplinire o cerință a lui Hrușciov, care era interesat să găsească argumente științifice cu ajutorul cărora să-și justifice interesele politice⁷.

Pentru transpunerea în practică a planului, Hrușciov avea în vedere transformarea C.A.E.R. într-un organ de planificare suprastatal. Gheorghiu-Dej considera însă că apariția uniunilor pe ramuri industriale, similare celor din Piața Comună, ca și propunerile legate de înființarea unui organ unic de planificare, nu făceau altceva decât să ducă la deteriorarea unor atribute ale suveranității naționale:

„Astea sunt lucrurile care au provocat divergențe. Nu noi le-am provocat. Noi suntem pentru colaborare, pentru respectarea hotărârilor care le-am luat împreună, suntem împotriva revizuirii lor. Noi avem o Declarație a partidelor comuniste și muncitorești care formulează foarte clar problema suveranității, a independenței și a neamstecului în treburile interne. Ori, planificarea economiei naționale a unei țări socialiste este atributul cel mai înalt, este însuși atributul suveranității în condițiile socialismului. Ce este suveranitatea? Fără a dispune de resursele proprii, de a hotărî, de a fi stăpân în țara ta, nu mai înseamnă suveranitate”⁸.

⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita: A.N.I.C.), fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie, dosar nr. 54/1961, vol. I, f. 319.

⁵ Florian Banu, Liviu Țăranu, *Aprilie 1964 – „primăvara de la București”. Cum s-a adoptat „Declarația de independență” a României?*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. XLIV.

⁶ Dumitru Popescu scoate în evidență răspunsul pe care i-l a dat Dej lui Gomulka, cel care „se afla printre matadorii integrării și primise însărcinarea să-l convingă pe Dej să-și accepte soarta”. Este apreciată diplomația primului-secretar al C.C. al P.M.R., care se degajă cu ușurință din replica dată omologului său polonez: „«Dragă Gomulka, eu sunt de acord întru-totul cu propunerea ta, numai că nu pot să semnez angajamentul acum. Eu am să pot să-l semnez cel mai devreme peste 5 ani, dar numai poate peste 10 ani. Pentru că, Gomulka dragă, eu nu pot să-mi permit să semnez cu tine un contract în care să-ți vând ție grâu, sau porumb, sau furaje, și să cumpăr de la tine oțel, cărbune, mașini. Nu! Trebuie să ajung să fac și eu oțel și mașini. Apoi o să schimbăm noi câtă marfă vrei tu acum. Altfel, eu ajung în sapă de lemn. Dacă eu îți vând ție cereale și tu îmi vinzi mie mașini, câte cereale trebuie să-ți dau eu ție pentru mașinile alea?»”. Dumitru Popescu, *Un fost lider comunist se destăinuie. Am fost și cioplitor de himere*, București, Editura Expres, 1994, p. 95.

⁷ Gheorghiu-Dej s-a exprimat foarte vehement în acest sens: „Valev a dus la îndeplinire ceea ce Hrușciov a cerut oamenilor de știință. [...] S-a adresat juriștilor, s-a adresat geografilor economiști. Valev era geograf economist. Le-a cerut tuturor, tuturor eșaloanelor din domeniul științei, să se pună pe treabă, să argumenteze din punct de vedere științific justetea concepțiilor, tezelor și ideilor emise de Hrușciov. Valev n-a inventat nimic, el a îndeplinit sarcina pusă de Hrușciov, a dat contur, a prezentat fizionomia așa-numitului complex industrial de graniță. Și s-a așezat Valev, ca un om de știință și geograf ce este, a făcut acolo conturul arătat și o hartă cum arată complexul ăsta economic, raionul acesta economic. Era aproape o jumătate din România. Cu cine să aibă legături, relații economice, arăta cu degetul spre Ucraina, spre alte raioane economice. Și spre ce porturi se vor îndrepta bunurile acestea materiale care vor țâșni ca niște izvoare puternice din raionul acesta? Spre Odessa, spre Nikolaev; Constanța, Galați, astea nu au nici o importanță. Și așa am ajuns noi să înțelegem mai bine ideile și tezele lui Hrușciov, cu ajutorul lui Valev”. A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie, dosar nr. 35/1964, f. 5.

⁸ Idem, dosar nr. 40/1963, f. 29.

În consecință, propunerile sovietice s-au lovit de opoziția vehementă a României, care s-a prevalat de prevederea potrivit căreia hotărârile C.A.E.R. puteau fi luate numai prin unanimitate⁹. Politica de industrializare a României a fost susținută cu vehemență de către delegația sa la C.A.E.R., îndeosebi de Alexandru Bârlădeanu, delegat permanent. La 15 februarie 1963, în cadrul unei ședințe a Comitetului Executiv al C.A.E.R., acesta a apărut nu doar politica economică stabilită de Congresul al III-lea P.M.R. (20-25 iunie 1960), ci a pus chiar sub semnul întrebării tutela sovietică. Poziția tranșantă a lui Bârlădeanu a atras furia lui Hrușciiov, care a cerut eliminarea acestuia din guvernul României¹⁰. Răspunsul lui Gheorghiu-Dej a fost definitoriu pentru noua linie politică a guvernului de la București față de Kremlin. Alexandru Bârlădeanu nu numai că nu și-a pierdut locul în guvern, dar a fost și promovat membru supleant al Biroului Politic, iar P.M.R. a aprobat în totalitate, la Plenara din 5-8 martie 1963, poziția adoptată de acesta. În comunicatul final se arăta că Plenara „a aprobat în unanimitate directivele date de conducerea de partid și de stat reprezentantului P.M.R., cât și activitatea pe care el a desfășurat-o”. Comuniștii români își reafirmau acordul cu documentul semnat în iunie 1962, dar considerau că aceasta trebuia să se facă numai ținându-se cont „de respectarea independenței și suveranității naționale, de egalitatea deplină în drepturi și întrajutorare tovarășească și avantaj reciproc”¹¹.

După această plenară, politica de distanțare a României de Moscova se va accentua, pozițiile critice ale comuniștilor români fiind tot mai dese. Sugestivă pentru modul în care erau discutate relațiile cu U.R.S.S. este stenograma ședinței Biroului Politic, din 22 iunie 1963, în care a fost analizată hotărârea C.A.E.R. de trimitere a unor specialiști pe probleme agrare în Mongolia, hotărâre transpusă în practică de toate celelalte țări socialiste:

„Gheorghe Gheorghiu-Dej: Întrucât Uniunea Sovietică este aproape și are în agricultură experiență mult mai bogată decât toate țările noastre, ea să trimită specialiști acolo. Trimit în Cuba și să nu trimită în Mongolia?

Alexandru Bârlădeanu: Chiar să refuzăm să trimitem cinci oameni care să facă parte dintr-o brigadă, când ne cere o țară socialistă? Noi vorbim de ajutorul țărilor mai slab dezvoltate. Aici e vorba de un ajutor care nu ne costă nimic, să trimitem acolo cinci oameni pe două luni de zile.

Gheorghe Gheorghiu-Dej: Noi trebuie neapărat să trimitem pe toți cinci? Să trimitem unu-doi, dar nu cinci. Trimitem un specialist în silvicultură și un specialist în cereale. Să fie numai simbolic. Eu ce răspuns le-aș da? Că sarcina aceasta ar putea să o ia Uniunea Sovietică, care este și aproape ca graniță, are posibilități mari și cunoaște mai mult decât toate celelalte țări la un loc. Eu rog să se transmită lucrul acesta tovarășilor. [...] Noi să dăm mandat Uniunii Sovietice să dea acest ajutor. Curajos trebuie pusă problema. E absolut formală participarea noastră. Uniunea Sovietică cunoaște clima, cunoaște condițiile istorice, poate mai ușor să le dea ajutor. [...] Trebuie făcută o critică plină, cuprinzătoare, fermă. Vă rog să mă înțelegeți. Dar când să spunem lucrurile, dacă nu acolo? După aceea, în virtutea unui precedent, va veni mâine o altă țară, care să ceară să trimitem specialiști nu în Mongolia, ci nu știu unde. Față de asemenea aberații trebuie luată poziție. Cea mai apropiată este Uniunea Sovietică. Și de ce să n-o spun, de ce să mă jenez? Să-i aducem cu picioarele pe pământ. [...] În legătură cu asemenea probleme, așa trebuie procedat. Trebuie să ne obișnuim să-i punem la punct ori de câte ori vin cu asemenea aberații. Măine-poi-măine vor veni să le dăm nu știu ce întreprinderi.

⁹ Conștienți de acest punct slab din statutul C.A.E.R., sovieticii au încercat să schimbe modalitatea de adoptare a deciziilor, sugerând ca ele să fie luate doar prin majoritate de voturi. Alexandru Bârlădeanu arăta că primele presiuni în acest sens au fost făcute în 1959 de către Alexei Kosighin. Cum reprezentantul României la C.A.E.R. s-a opus, bineînțeles cu acordul lui Dej, iar sovieticii nu au insistat, măsura nu a fost adoptată. Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, București, Editura Evenimentul Românesc, 1997, p. 144-145.

¹⁰ Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 217.

¹¹ Mihai Retegan, *Război politic în blocul comunist. Relații româno-sovietice în anii șaizeeci. Documente*, București, Editura Rao, 2002, p. 190.

Alexandru Bârlădeanu: Au și venit. În prezent se discută trei cereri ale Mongoliei. Cer o uzină de lapte praf, la care răspundem nu ...

Gheorghe Gheorghiu-Dej: Și noi vrem să cerem șase uzine gratis de la Uniunea Sovietică, și o să ne dea? Cum ne ajută pe noi Uniunea Sovietică, așa ajutam și noi pe alții. Gratis nu ne dă nimeni. Am dat gratis la unii într-o nevoie oarecare. Le-am dat aur. Nu știu când o să recuperăm aurul acela. Uite așa o argumentare să dați. Este absolut obiectiv, nu exclude ajutorul, ci îl cuprinde, numai să ziceți că rugăm Uniunea Sovietică, întrucât este aproape de graniță, cunoaște condițiile, să dea ajutor. Dacă o să spună: Da, dar s-au adresat C.A.E.R.-ului, nu Uniunii Sovietice. Mă rog, să știți că este absolut formal, pentru că, la urma urmei, tot tovarășii sovietici cunosc mai bine lucrurile și vor da ajutorul cel mai mare. Mă rog, trimitem și noi doi oameni”¹².

În toamna anului 1963, în cadrul ședinței Biroului Politic din 11 noiembrie, Gheorghiu-Dej a trecut la atacuri deschise împotriva C.A.E.R., pe care îl considera drept o organizație „îngustă, sectară”, un organism cu nimic diferit de Piața Comună, atât de criticată de comuniști. Conform lui Dej, „C.A.E.R.-ul acordă cu ușurință calificativul de naționalism unui stat membru, motiv pentru care alte țări socialiste nici nu doresc să adere la această organizație”¹³.

Distanțarea României de U.R.S.S. nu a scăpat neobservată de statele din blocul occidental. Sugestiv este faptul că ministrul Statelor Unite la București, William Crawford, i-a relatat, în august 1963, lui Mircea Malița, adjunctul ministrului Afacerilor Externe, faptul că „Legatia a comunicat [Departamentului de Stat al S.U.A. – n.n.] concluzia că, din observarea evenimentelor din România din ultimul timp, aceasta se conduce în mod neîndoielnic «după propriul său cap» și că poziția urmăririi intereselor proprii este o poziție fermă și nu de conjunctură”¹⁴.

În încercarea de a obține ajutor economic, după ce U.R.S.S. sistase creditele pentru România, Dej avea în vedere chiar obținerea unui împrumut american pentru dezvoltarea industriei: „Noi nu am obiecta dacă am primi un credit pe care să-l plătim într-un număr de ani. Cum le-au dat polonezilor. Până acum polonezii au luat peste 500 milioane dolari, însă le-au folosit pentru surplusurile alimentare, nu pentru industrie [...]. Am fi dispuși să mergem la un credit la nivelul celui polonez, dacă am putea să obținem cu el instalații industriale, nu surplusuri alimentare”.

De asemenea, Dej avea în vedere și obținerea unui credit suedez în valoare de 200 milioane de dolari¹⁵.

Totodată, în 1963 Gheorghiu-Dej cerea dezvoltarea schimburilor comerciale cu Iugoslavia și folosirea relațiilor pe care această țară le avea cu Occidentul pentru a promova și produsele românești:

„Trebuie făcut un efort de a se găsi soluții pentru lărgirea schimburilor comerciale și de a colabora în construcția anumitor agregate, pentru a ieși pe piață folosind relațiile pe care le are Iugoslavia. Făcând socoteli precise, înseamnă prietenie sinceră și bună”¹⁶.

¹² A.M.R., fond *Microfilme*, rola AS1-441, c. 156-157.

¹³ „Ceva ține departe de C.A.E.R. China, Vietnamul și Coreea, iar acum nu mai face parte nici Albania. [...] Se vede însă că prevederile actuale și tendințele care s-au manifestat în C.A.E.R. au confirmat temerile care au fost cândva și constituie și astăzi o piedică în calea acelor țări socialiste care ar fi dorit să colaboreze în cadrul C.A.E.R. Astfel, C.A.E.R.-ul a devenit o organizație foarte strâmtă; deși noi vorbim de colaborare, baza materială a acestei colaborări nu este consolidată și ne înfățișăm ca o organizație îngustă, sectară. Ea cuprinde numai câteva țări. Nu se pot găsi argumente pentru a susține cât de cât situația în care ne aflăm astăzi. Cu foarte mare ușurință se dă calificativul că sunt «manifestări naționaliste», se atâră tinicheaua de coadă și cu asta gata. [...] Am ajuns în situația când C.A.E.R. a devenit o organizație îngustă și împinge în continuare la stări de lucruri care duc la o îngustare și mai mare. Criticăm Piața Comună că este o organizație închisă, care operează cu măsuri discriminatorii, dar noi ne deosebim în această privință doar prin aceea că suntem țări socialiste, deoarece nu ne interesează și nu suntem entuziasmați să participe la C.A.E.R. și celelalte țări socialiste”. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar nr. 53/1963, f. 8-10.

¹⁴ Idem, dosar nr. 42/1963, f. 3.

¹⁵ De altfel, Gheorghiu-Dej sesizase foarte bine avantajele oferite de noua politică externă a României: „Acum este un fenomen general. Noi vom fi asaltați cu credite și trebuie să folosim conjunctura”. *Ibidem*, f. 4-6.

¹⁶ Idem, dosar nr. 53/1963, f. 10-11.

În toamna aceluiași an, ministrul de Externe Corneliu Mănescu a vizitat Argentina și Brazilia, dorind dezvoltarea relațiilor economice cu aceste state sud-americane.

Poziționarea României față de conflictul dintre China și U.R.S.S.

Ceea ce trebuie însă subliniat este faptul că linia de independență a României față de Moscova a fost posibilă numai în contextul conflictului sovieto-chinez. Primele semne ale crizei dintre cele două mari puteri socialiste s-au făcut simțite în 1957, în contextul creșterii influenței statului din Extremul Orient în interiorul lumii comuniste, dublat de refuzul integrării în C.A.E.R. (1958). Începând din 1960, cele două state au încercat să câștige de partea lor cât mai mulți parteneri în cadrul blocului comunist. Prima țară care s-a situat de partea Chinei a fost Albania, Enver Hodja distanțându-se de Hrușciiov. China va obține sprijin și din partea conducătorilor partidelor comuniste din Coreea de Nord, Birmania, Malayezia, Thailanda, Indonezia, Vietnam, Japonia, Laos și Australia¹⁷, afirmându-se, așadar, ca un lider în această parte a globului. „Marea schismă a mișcării comuniste” (J.F. Soulet) a avut loc la 27 octombrie 1961, când Hrușciiov a rupt relațiile diplomatice cu Albania. Sciziunea definitivă s-a produs la 20 iulie 1963, în momentul întreruperii definitive a negocierilor.

Poziția regimului comunist de la București față de acest conflict a evoluat de la condamnarea Chinei, până la susținerea căii proprii de construire a socialismului promovate de Mao. În iunie 1960, fiind prezent la Congresul al III-lea al P.M.R., Hrușciiov a convocat o consfătuire ad-hoc a reprezentanților partidelor comuniste, în care a condamnat Partidul Comunist Chinez. Deoarece Dej a fost nevoit să prezideze ședința, reprezentanții Chinei au părăsit congresul iritați din cauza tratamentului la care fuseseră supuși¹⁸.

În 1963, într-o discuție cu Giancarlo Pajetta, membru al Secretariatului Partidului Comunist Italian, Gheorghiu-Dej avea să descrie modul în care a fost folosit de către Hrușciiov pentru a condamna politica chinezilor:

„Noi, drept să vă spun, multă experiență n-am avut. Am considerat atunci că aducem o contribuție la clarificarea lucrurilor. [...] Am crezut că se va adopta o procedură, să se prezideze lucrările cu rândul, însă nu s-a întâmplat așa. Sigur, nu mi-a fost plăcut, mi-a fost foarte greu, însă am fost solicitat de tovarășul Hrușciiov, nu de ceilalți, n-am întrebat pe nimeni, am căutat să satisfac dorința tovarășului Hrușciiov și deși am rămas președinte toată ședința, deși l-am rugat pe tovarășul Hrușciiov: vă rog, fiți de acord să prezideze și altcineva, măcar formal, să nu dăm prilej nimănui să spună că s-a instaurat aici un consiliu de judecată. Dej era președintele tribunalului și Hrușciiov era procurorul. [...] Știți cum se uitau la mine chinezii? Nu vreau să vă mai spun, nici nu-mi venea să mă uit la ei, nici noi, chiar dacă suntem comuniști, nu trebuie să ne punem în situații din acestea dificile. Ce atmosferă a existat acolo, ce metode au fost folosite!”¹⁹.

Cu toate acestea, liderul de la București nu putea fi de acord cu politica internă a Chinei: „marele salt înainte”, comunele populare etc.

Alăturarea Albaniei la pozițiile chineze a fost și ea virulent atacată de către Gheorghiu-Dej la Plenara din 30 noiembrie-5 decembrie 1961:

„Politica actuală a conducerii a Partidului Muncii din Albania se caracterizează prin dogmatism extrem și aventurism, împletit cu naționalism burghez. Erijându-se în mod ridicol în apărători ai purității marxism-leninismului, ei atacă, sub firma luptei împotriva revizionismului contemporan, linia generală după care se călăuzesc partidele comuniste în principalele probleme actuale, tezele fundamentale ale consfătuirilor partidelor comuniste și muncitorești din 1957 și 1960, fără să se sinchisească de faptul că aceste documente poartă și semnătura lor. Aceiași oameni care, camuflându-și actuala linie politică și adevăratele

¹⁷ Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 142-144.

¹⁸ Dan Cătănuș, *Relațiile externe ale României și influența factorului sovietic asupra acestora în primele două decenii postbelice*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. I, 2002, p. 223.

¹⁹ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie, dosar nr. 40/1963, f. 11-12.

sentimente timp de ani de zile, într-un limbaj ținător, nu pridideau cu jurămintele lor ipocrite de «dragoste» față de U.R.S.S., față de Partidul Comunist al Uniunii Sovietice și Comitetul său Central, fac acum cor comun cu cei mai înrăiți și mai înverșunați dușmani ai Uniunii Sovietice și ai partidelor marxist-leniniste, alimentând zilnic propaganda anticomunistă a presei și posturilor de radio reacționare”.

Liderul P.M.R. era de părere că „nu putem fi de acord cu părerea delegației Partidului Comunist Chinez că punerea deschisă la Congres a problemei relațiilor cu conducerea Partidului Muncii din Albania ar putea să dăuneze coeziunii lagărului socialist. Critica deschisă a liniei conducătorilor Partidului Muncii din Albania a fost justă și necesară; în mișcarea muncitorească nu pot exista altfel de relații decât cele principiale, bazate pe fidelitatea față de marxism-leninism și față de principiile internaționalismului proletar”²⁰.

Începând din a doua jumătate a anului 1962, în contextul intensificării conflictelor româno-sovietice din cadrul C.A.E.R., dar și pe fondul crizei din Marea Caraibelor, Gheorghiu-Dej a luat inițiativa apropierei de China²¹. Aproximarea de China și distanțarea de U.R.S.S.²² s-au manifestat și prin publicarea, în presa din România, a răspunsului intitulat *Propunerea pentru linia generală a Mișcării Comuniste Internaționale*, trimis la 14 iunie 1963 de către P.C. Chinez comunistilor sovietici, ca replică la o scrisoare anterioară²³. Fronda era evidentă, deoarece Moscova interzisese celorlalte state comuniste să publice această scrisoare, ea fiind redată doar în presa albaneză. Tot în această perioadă, în cadrul ședinței Biroului Politic din 22 iunie 1963, Gheorghiu-Dej privea favorabil politica economică promovată de China, care se apropia sensibil de vederile liderului comunist român: „Mie-mi place teza chineză, ca fiecare să dezvolte resursele sale”²⁴. În consens cu politica de apropiere față de China, în 1963 România a reluat relațiile cu Albania, semnând un acord comercial cu această țară.

România și criza rachetelor din Cuba (1962)

Aproximarea României de China se pare că a fost accelerată în 1962 de criza rachetelor din Cuba. În luna august 1962 serviciile americane de spionaj descoperiseră faptul că sovieticii plasaseră rachete nucleare ofensive în Cuba, care puteau lovi teritoriul Statelor Unite. După ce au fost adunate numeroase probe, la 22 octombrie 1962 președintele Kennedy anunța întregii lumi faptul că U.R.S.S. amenința S.U.A. cu un război nuclear, în pofida tuturor declarațiilor oficiale în care cerea dezarmarea totală. Criza a fost dezamorsată la 27 octombrie, când Hrușciov a ordonat retragerea rachetelor nucleare din Cuba²⁵. Gheorghiu-Dej s-a arătat extrem de surprins de faptul că U.R.S.S. nu își informase aliații din cadrul Tratatului de la Varșovia despre această situație și că procedase la retragerea rachetelor abia în urma ultimatumului american. Faptul că România putea să fie implicată într-un război nuclear, deoarece era membră a Tratatului de la Varșovia și prin urmare trebuia să intre în război alături de sovietici, i-a șocat pe comunistii români.

În memoriile sale, Silviu Brucan reda astfel reacția trăită de Gheorghiu-Dej în momentul aflării veștii:

„Întors la hotel, Gheorghiu-Dej a exclamat: «Omul acesta e nebun, nebun de legat. E în stare să arunce lumea în aer». Și a adăugat: «Și noi, în România ne puteam trezi în război cu Occidentul fără să fim consultați și fără să știm. Comandantul trupelor în Tratatul de la Varșovia e mareșal sovietic și dacă el primește ordin de la Hrușciov ne trage și pe noi după

²⁰ Idem, dosar nr. 54/1961, vol. 1, f. 147.

²¹ Liu Young, *Factorii care au influențat relațiile sino-române în anii '60*, în *Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă*, vol. II, 2003, *Politica externă comunistă și exil anticomunist*, p. 157.

²² Vezi pe larg evoluția relațiilor dintre R.P.R. și China, dar și informații despre conflictul în cadrul C.A.E.R., în D. Cătănuș, *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez*. Vol. I. 1957-1965, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2004.

²³ *Scănteia*, din 20 iunie 1963, p. 1.

²⁴ A.M.R., fond *Microfilme*, rola AS1-441, c. 199.

²⁵ Mihai Retegan, *1968 – Din primăvară până în toamnă. Schiță de politică externă românească*, București, Editura Rao, 1998, p. 35-37.

nebulun ăsta. I-am spus lui Nichita Sergheevici, cum spuneau nemții după război, Ohne Uns (fără noi)»²⁶.

Deoarece nu se mai putea baza pe Hrușciov, Dej a încercat să salveze România de urmările unui conflict nuclear în care ar fi fost târâtă fără nici o vină.

Pentru a preîntâmpina un atac american, Gheorghiu-Dej i-a dat dispoziție lui Corneliu Mănescu, ministrul de Externe, să trimită o scrisoare secretarului de stat al Statelor Unite, Dean Rusk, în care să arate că România nu purta nici un fel de vină pentru acea situație de criză și că nu avea nici o contribuție, nefiind nici măcar informată despre existența rachetelor din Cuba²⁷. În toamna anului 1963, în timp ce participa la sesiunea O.N.U. de la New York, Corneliu Mănescu s-a întâlnit de mai multe ori cu omologul său american, prilej cu care l-a informat pe acesta că într-o eventuală criză similară celei cubaneze România va rămâne neutră. Această ultimă informație constituia „o breșă neașteptată și unilaterală în obligația fundamentală a Pactului de la Varșovia”, iar de teamă ca Uniunea Sovietică să nu afle, Statele Unite nu a transmis această informație nici măcar aliaților săi din N.A.T.O.²⁸.

Declarația din aprilie 1964

Apogeul politicii de independență față de Moscova avea să se manifeste în 1964. Noi motive de iritare apăruseră încă de la începutul anului, Gheorghiu-Dej fiind nemulțumit de faptul că nu fusese consultat în privința mesajului de Anul Nou pe care Hrușciov îl transmisese tuturor conducătorilor de stat ai lumii, referitor la problema litigiilor teritoriale mondiale, ceea ce ar fi putut ridica și problema Transilvaniei:

„Țin să aduc la cunoștință Comitetului Central că n-am fost consultat, n-am cunoscut. [...] Eu trebuie să mărturisesc că am fost foarte surprins de acest mesaj. [...] N-am fost consultați. Am luat cunoștință așa cum a luat toată lumea. Nu vreau să pun în discuție această metodă. La întrebarea: De ce oare se procedează așa? iarăși nu aș fi în stare să dau un răspuns”²⁹.

Referitor la această problemă, Gheorghiu-Dej avea să recunoască tranșant, în ședința Biroului Politic din 20 ianuarie 1964, faptul că U.R.S.S. ocupase Basarabia și Bucovina de Nord în 1940. Amintind despre pactul Ribbentrop-Molotov, liderul P.M.R. arăta următoarele:

„După asta a fost chestiunea cu Basarabia și Bucovina de Nord. Eu nu-mi închipui să nu fi fost o înțelegere între ei. [...] Aici nu-i vorba de istorie, nu-i vorba de controverse între istorici, ci este vorba de stări de lucruri care s-au produs”. Pentru a afirma noua poziție a României în această chestiune, Gheorghiu-Dej a cerut publicarea în maxim o săptămână a lucrării lui Marx *Conspecte despre România*, în care se afirma că cele două provincii aparțineau statului român³⁰.

Gheorghiu-Dej a folosit degenerarea conflictului sovieto-chinez de la începutul anului 1964 ca un pretext pentru finalizarea eliberării României de sub tutela Kremlinului. Mai mult, liderul P.M.R. avea să se implice chiar în rezolvarea diferendului, ceea ce aducea România, un mic stat din Europa de Est, în prim-planul politicii mondiale. Conștient că nu avea șanse reale de succes, Dej știa totodată că nici chinezii și nici sovieticii nu-i puteau respinge oferta, nici una din părți nepermițându-și efectul propagandistic negativ al refuzării dialogului.

²⁶ Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, București, Editura Univers & Calistrat Hogaș, 1993, p. 88.

²⁷ L. Betea, *Convorbiri neterminate: Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 109. Pentru mai multe informații privind criza rachetelor din Cuba vezi și D. Cătănuș, *Criza din Marea Caraibelor și desatelizarea României*, în *Dosarele istoriei*, nr. 2, 2001, p. 42-45.

²⁸ Raymond L. Garthoff, *When and Why Romania Distanced Itself from the Warsaw Pact*, în *Cold War International History Project. Bulletin*, nr. 5, 1995, p. 111, apud M. Retegan, *op. cit.*, p. 38-39.

²⁹ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – *Cancelarie*, dosar nr. 1/1964, f. 21-22.

³⁰ „Ce mi se pare deosebit de important sunt câteva lucrări la care noi nu le-am dat drumul și trebuie să le dăm. Este lucrarea lui Marx. Trebuie să-i dăm drumul în masă. Avem scrisoarea de la Institutul «Marx-Engels-Lenin» care atestă valabilitatea textului acestei lucrări. Să se păstreze scrisoarea undeva într-un loc, să nu dispară, cum au mai dispărut și alte documente. Trebuie să nu dispară”. Idem, dosar nr. 2/1964, f. 9, 27-28.

În ședința Biroului Politic din 24 martie 1964, convocată tocmai pentru redactarea formei finale a Apelului adresat celor două partide aflate în conflict³¹, Gheorghiu-Dej trasase principalele linii directoare ale acestui document:

„Conducerea partidului nostru este categoric împotriva polemicii publice. Noi am greșit când nu ne-am ridicat împotriva atacării Partidului Muncii din Albania. Aceasta a fost un început de călcare deschisă, publică, a drepturilor suverane ale unui partid, a independenței și egalității unui partid care participa la Congresul al XXII-lea. Trebuie întărite locurile [din Apel – n.n.] unde se referă la atacarea celorlalte partide la congrese, conferințe sau plenare sau la prelucrarea neprietenească care se face în rândul partidelor și în masă, pentru că noi am fost prelucrați. Aceasta creează o atmosferă de neîncredere, produce amărăciune, răcește relațiile. Să punem mai mulți termeni din aceștia, pentru ca să arătăm ce se întâmplă când ești prelucrat într-un partid frățesc”³².

Apelul C.C. al P.M.R. avea să fie remis conducerilor P.C.U.S. și P.C.C. la 25 martie 1964³³.

Pentru a sintetiza poziția României, în ședința Biroului Politic din 2 aprilie 1964 Gheorghiu-Dej hotărâ ca un colectiv format din Ion Gheorghe Maurer, Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraș, Nicolae Ceaușescu, Chivu Stoica și Leonte Răutu să redacteze un proiect de declarație a C.C. al P.M.R. față de polemica sino-sovietică.

Forma finală a documentului s-a intitulat *Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale* și a fost prezentată la Plenara C.C. al P.M.R. din 15-22 aprilie 1964. În text se prevedea că la baza relațiilor dintre partidele comuniste și muncitorești trebuiau să stea „principiile independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, avantajului reciproc, întraajutorării tovarășești, neamestecului în treburile interne, respectării integrității teritoriale, principiile internaționalismului socialist. [...] Orice știrbire sau încălcare a lor nu poate decât să creeze surse de neînțelegeri și disensiuni”. Se evidenția de asemenea că „dată fiind diversitatea condițiilor de construcție socialistă, nu există și nu pot exista tipare sau rețete unice, nimeni nu poate hotărî ce este just pentru alte țări sau partide. Elaborarea, alegerea sau schimbarea formelor și metodelor construcției socialiste constituie un atribut al fiecărui partid marxist-leninist, un drept suveran al fiecărui stat socialist”³⁴.

Cunoscute în Occident sub numele de *Tezele din aprilie* sau *Declarația de independență*, documentul marca situarea României pe poziții de suveranitate față de Moscova. Paul Niculescu-Mizil, participant direct la redactarea acestui document, consideră că Declarația din aprilie reprezintă „testamentul politic” al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Ecoul Declarației din aprilie nu s-a lăsat așteptat, inclusiv în rândul statelor socialiste, Tito, cu care Dej s-a întâlnit la 22 iunie 1964, arătându-se impresionat de poziția P.M.R. Tito i-a relatat lui Dej și poziția lui Hrușciov, cu care se întâlnise recent, față de noua situație dintre U.R.S.S. și România, liderul sovietic fiind nemulțumit de faptul că statul român nu făcea nici o deosebire între Moscova și Pekin:

„Noi suntem, în cea mai mare parte de acord cu cele cuprinse în Declarația lor, dar nu ne putem împăca cu aceea că noi suntem puși pe picior de egalitate cu chinezii în examinarea lucrurilor, că nu cuprinde acolo o critică mai puternică la adresa chinezilor, la activitatea lor fracționistă, scizionistă, asupra pericolului mare care reprezenta acțiunea chinezilor”.

³¹ În ședința Biroului Politic din 18 martie 1964, Gheorghiu-Dej decisese crearea unui colectiv care să redacteze acest apel, format din Nicolae Ceaușescu, Gheorghe Apostol, Chivu Stoica și Leonte Răutu.

³² A.M.R., fond *Microfilme*, rola AS1-442, c. 675.

³³ Vezi textul integral al Apelului în Alexandru Oșca, Vasile Popa, *O fereastră în cortina de fier – România. Declarația de independență din aprilie 1964*, Focșani, Editura Vrantop, 1997.

³⁴ A se vedea textul integral al Declarației în broșura *Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptate de Plenara largită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964*, București, Editura Politică, 1964; stenograma discuțiilor din timpul Plenarei din 15-22 aprilie 1964, în F. Banu, L. Țăranu, *op. cit.*; a se vedea și numărul special dedicat acestui subiect de revista *Dosarele istoriei*, nr. 4/2004.

Faptul că Gheorghiu-Dej a speculat foarte bine starea conflictuală dintre Uniunea Sovietică și China este recunoscut și de Hrușciiov, acesta arătându-i lui Tito că în alt context reacția Moscovei față de România ar fi fost mult mai dură și că „nu-i convine deloc situația aceasta cu românii, tocmai acum când au atâta bătaie de cap cu chinezii, că nu sunt cumiști ăștia. Dacă n-ar fi fost chinezii, i-am fi dat un picior în ...”³⁵. În condițiile de atunci, Hrușciiov s-a mărginit doar la prelucrarea majorității partidelor comuniste și muncitorești contra românilor, acuzându-i pe aceștia din urmă că trecuseră de partea chinezilor³⁶.

Îndepărtarea României de U.R.S.S. a dus în schimb la o apropiere de China. La 19 august 1964 a avut loc o întâlnire între Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraș, Nicolae Ceaușescu și Alexandru Drăghici, cu o delegație formată din membri de vârf ai Partidului Comunist Chinez, venită în România pentru a participa la cea de-a 20-a aniversare a zilei de 23 August. Discuțiile au avut loc într-o manieră destinsă, Gheorghiu-Dej stârnind râsete cu afirmații potrivit cărora venirea chinezilor în România va face „să-i tremure inima” lui Hrușciiov, iar sovieticii „o să se obișnuiască încet, încet, sunt lucruri care nu le plac”³⁷.

Despre o reală independență considerăm că nu poate fi totuși vorba, deoarece România a rămas în continuare membră a Tratatului de la Varșovia și a C.A.E.R., două din principalele instrumente de control ale Moscovei, și nici nu s-a situat pe poziția de îndepărtare față de restul blocului comunist. Cât despre o eventuală renunțare la sistemul comunist, chiar dacă tancurile sovietice nu mai erau în țară, nici nu se punea problema.

Se poate concluziona că Gheorghiu-Dej a acționat sistematic și pe etape în politica externă. În timpul vieții lui Stalin politica externă promovată de România, așadar implicit de primul-secretar al P.M.R., era subordonată strict intereselor sovietice. Gheorghiu-Dej, ca și ceilalți lideri comuniști români de altfel, urmărea obținerea favorurilor lui Stalin prin îndeplinirea întocmai a directivelor acestuia în privința politicii externe și interne a României.

După moartea lui Stalin, Dej a profitat de slăbiciunile Moscovei, cauzate atât de lupta pentru putere, cât și de efectele *Raportului secret* din februarie 1956 și de crizele sistemului patronat de Kremlin. Trebuie menționat însă faptul că liderul P.M.R. a fost avantajat și de conjuncturile internaționale favorabile, cum au fost conflictul sovieto-chinez sau criza rachetelor. În acest cadru mai larg, Gheorghiu-Dej a reușit edificarea unei politici externe proprii, exemplificată cel mai bine prin Declarația din aprilie 1964. De altfel, esența politicii externe a lui Dej este reliefată și de fostul său ministru al Afacerilor Externe, Corneliu Mănescu: „Eu contest afirmațiile că pe plan internațional noi nu puteam face decât ceea ce voia Moscova. Nu este adevărat. După 1961, acolo unde am putut răzbi să scoatem măcar un deget afară din cușcă, am făcut-o”³⁸.

Considerăm că, dacă în planul politicii externe Gheorghiu-Dej a promovat constant interesele României, în plan intern regimul său s-a caracterizat printr-o teroare accentuată, prin distrugerea elitelor politice, culturale, ecclesiastice și militare, prin abuzurile colectivizării, prin atrocitățile din sistemul concentraționar și prin zecile de mii de victime din rândul tuturor categoriilor sociale.

ELIS NEAGOE-PLEȘA

³⁵ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – *Cancelarie*, dosar nr. 27/1964, f. 15-16, 22.

³⁶ În ședința Biroului Politic din 23 iunie 1964, Gheorghiu-Dej arăta că știa de existența acestei prelucrări, precum și faptul că P.M.R. fusese acuzat de „îngustime națională”: „Pentru că s-a prelucrat. Avem dovezi: peste hotare nu e întâmplătoare atitudinea tuturor acelor partide frățești care n-au publicat, aproape că nu au amintit de Declarație. Singurii care au publicat au fost iugoslavii și polonezii, puțin și Partidul Comunist Italian. Aceștia sunt singurii care au publicat Declarația noastră. Ceilalți toți s-au aliniat, s-au luat după bagheta lor, de ce să publicăm? În schimb li s-a spus să aibă o atitudine de rezervă față de români. Chiar Suslov a spus, la Congresul Partidului Comunist Francez, lucrul acesta. Într-adevăr, am văzut oamenii că sunt rezervați. Cum i-am spus și lui Tito și lui Jegalin. Zic: tovarăși, am ajuns să fim râioși, să fugă lumea de noi, să fie îndepărtați de noi ca nu cumva să se umple de râia naționalistă, să se îmbolnăvească de boala aceasta! Se afirmă despre noi că am manifesta îngustime națională. Acolo am ajuns!”. *Ibidem*, f. 21-22.

³⁷ Idem, dosar nr. 35/1964, f. 3-4.

³⁸ L. Betea, *op. cit.*, p. 95.

GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ'S ROLE IN SHAPING ROMANIA'S FOREIGN POLICY. THE ROMANIAN-SOVIET RELATIONSHIP (1960-1965)

SUMMARY

The Soviet Russia's influence on Romania had a significant impact on the country's foreign policy. For a long time, the Treaty of Friendship, Cooperation, strictly limited Romania's international involvement and Mutual Assistance signed by the Popular Republic of Romania and U.S.S.R. on February 10th 1948. According to the treaty, the friends and the foes of U.S.S.R were to become Romania's own friends and foes.

Politically weak, but backed up by the tanks of the Red Army, the Romanian Communist Party followed faithfully the Soviet lead in international politics. During Stalin's lifetime the communist regime in Romania never objected to obeying Kremlin's decisions in international affairs. Even after Stalin's death, Gheorghiu-Dej was careful not to lose sight of the Soviet model.

Nevertheless, after 1953 the first signs of autonomy appeared, especially in economy. The "sovroms" were abandoned in agriculture, and the Soviet advisors were no longer welcome. The first decisive victory in international politics was won when the Soviet army left Romania (1958). Gheorghiu-Dej capitalized on this, he became more popular in the country and started making plans for a more independent foreign policy.

N. S. Hrushcirov, the new leader of Kremlin, decided to take new measures about domestic policies with a view to solving economic problems and reducing tensions caused by large-scale repression. *The Secret Report*, read at the 20th Congress of P.C.U.S. (February 1956), had significant consequences: during the autumn of the same year the Budapest revolution broke out. Gheorghiu-Dej's loyalty to the Soviet Russia was to be rewarded by Moscow with support for his own projects.

The peak of the conflict between U.S.S.R and Mao's China, as well as the rockets' crisis in Cuba (1962), provided Gheorghiu-Dej with the opportunity to set his regime free from the Soviet domination. The first disagreements were on economic issues, in particular on role, which was to be played by C.A.E.R.

Taking advantage of favorable international circumstances, the leader of P.M.R. managed to pursue an independent line of foreign policy, whose best example remains the April Declaration (1964). The document, regarded as Gheorghiu-Dej's political testament, marks the peak of Romania's independent international politics.

Nevertheless, it has to be mentioned that Romania could not develop a truly independent international politics while remaining a member of the Treaty of Warsaw and of C.A.E.R., two of Moscow's most important instruments of control and manipulation.